

خلاصہ ہشت بحث علوم قرآنی

(از کتاب الاتقان، ہمراہ با شرح و توضیح)

ویژہ دانشجو، کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری

شامل مباحث:

عجاز قرآن

جدل قرآن

امثال قرآن

اقسام قرآن

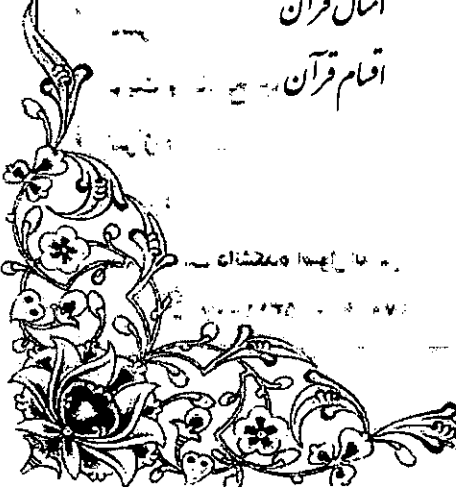
اجاز و اطناب

خبر و اشعار

تفسیر و تاویل و ضرورت آن

آداب و شرایط تفسیر

تألیف: سید محمود طیب حسینی (دستی)

و يُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ

سیوطی، عبدالرحمن بن ابی بکر، ۸۴۹ - ۹۱۱ ق.

[الاتقان فی علوم القرآن، برگزیده، فارسی]

خلاصه هشت بحث علوم قرآنی (از کتاب الاتقان همراه با شرح و توضیح)

مؤلف: سید محمود طیب حسینی، قم: دانشکده اصول الدین، ۱۳۸۸.

۱۹۹ اصل (۳۳۰۰۰ ریال) 5-07-5311-600-978 ISBN

۱. قرآن - علوم قرآنی، الف. طیب حسینی، سید محمود، ۱۳۴۶ -

خلاصه کننده و مترجم: ب. دانشکده اصول الدین، معاونت پژوهشی.

ج. عنوان. د. عنوان: الاتقان فی علوم القرآن.

۲۰۴۱ الف ۹ ش ۶۹/۶۹ BP

۲۹۷/۱۲

۱۳۸۸

دانشکده اصول الدین

نام کتاب: خلاصه هشت بحث علوم قرآنی (از کتاب الاتقان همراه با شرح و توضیح)

مؤلف و ویراستار: سید محمود طیب حسینی

نظارت: معاونت پژوهشی دانشکده

ناشر: انتشارات دانشکده اصول الدین

نوبت و تاریخ چاپ: اول / مرداد / ۱۳۸۸

تیراژ: ۲۰۰۰ نسخه

چاپ: نینوا

<http://www.osool.ac.ir>

نشانی سایت دانشکده اصول الدین

ISBN 978-600-5311-07-5

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۵۳۱۱-۰۷-۵

- هفت- حذف، منجر نشود به این که عامل قوی‌ای در تقدیر گرفته شود ۲۸
- دو قاعده ۲۸
- انواع حذف ۲۸
- ۱- اقتطاع ۲۸
- ۲- اکتفا ۲۹
- ۳- احتباك ۳۰
- ۴- اختزال ۳۲
- ۱ الف- اقسام حذف اسم (در اختزال) ۳۲
- ۲ ب- اقسام حذف فعل (در اختزال) ۳۷
- ۵ ج- اقسام حذف حرف (در اختزال) ۳۹
- حذف بیش از یک کلمه ۴۲

بالتفصيل

۷۶

انواع اطناب

۴۷

۷۷

- ۱- دخول یک یا چند حرف تأکید در جمله ۴۸
- ادوات تأکید ۴۹
- ۱ توجه ۴۹
- ۲- دخول حروف زایده در جمله ۵۰
- ۳- تأکید صناعی ۵۰
- ۱ توجه ۵۳
- ۴- تکریر ۵۴
- ۵- فواید تکریر ۵۴
- اقسام تکریر ۵۶
- ۶- تردید ۵۶
- ۷- تکرار حرف اضرایب ۵۷
- ۸- تکرار امثال ۵۸
- ۹- تکرار قصه‌های انبیاء ۵۸

۵۸	۵- اطناب در ذکر صفت
۶۰	۶- اطناب با ذکر بدل
۶۰	- انواع بدل
۶۱	۷- اطناب با ذکر عطف بیان
۶۲	۸- عطف یکی از دو مترادف بر دیگری
۶۳	۹- عطف خاص بر عام (تجرید)
۶۴	۱۰- عطف عام بر خاص
۶۴	۱۱- ایضاح بعد از ابهام
۶۵	۱۲- تفصیل بعد از اجمال
۶۶	۱۲- تفسیر
۶۷	۱۳- نهادن اسم ظاهر به جای ضمیر
۷۴	۱۴- ایغال (امعان)
۷۵	۱۵- تذیل
۷۶	۱۶- طرد و عکس
۷۷	۱۷- تکمیل (اجتراس)
۷۸	۱۸- تمیم
۷۸	۱۹- استقصاء
۸۰	۲۰- تفاوت استقصاء، تمیم و تکمیل
۸۰	۲۰- اعتراض
۸۲	۲۱- تعلیل
۸۳	خبر و انشاء
۸۴	معانی مجازی خبر
۸۵	اقسام خبر
۸۷	معانی نفی استطاعت
۸۸	اقسام انشاء

- ٨٥ ١- استفهام ٨٨
- ٢ معانی مجازی استفهام ٨٨
- ٢ ٢- امر ٩٦
- ٢ معانی مجازی امر ٩٦
- ٢ ٣- نهی ٩٨
- ٢ معانی مجازی نهی ٩٨
- ٢ ٤- تمنی ٩٩
- ٢ ٥- ترجی ١٠٠
- ٢ ٦- ندا ١٠٠
- ٢ معانی مجازی ندا ١٠١
- ٢ ٧- قَسَم ١٠٣
- ٢ ٨- شرط ١٠٣
- ٢ ٧ معرفت تفسیر و تأویل و ضرورت نیاز به آن ١٠٥
- ٢ ضرورت علم تفسیر ١١٢
- ٢ ارزش و شرافت علم تفسیر ١١٤
- ٢ ٨ شناخت شرایط و آداب تفسیر ١١٧
- ٢ دیدگاه ابن تیمیة در باب شرایط تفسیر ١١٨
- ٢ ٨ اختلاف صحابه در تفسیر از نوع اختلاف تنوعی ١١٩
- ٢ ٨ انواع اختلاف در تفسیر ١٢٢
- ٢ ٨ اساسی ترین منابع تفسیر (أَمْهَاتُ مَا أَخَذَ التَّفْسِيرُ) ١٢٤
- ٢ ٨ اجواز تفسیر قرآن ١٢٦
- ٢ ٥ آیا تفسیر قرآن برای هر کسی جایز است؟ ١٢٦
- ٢ ٨ علوم مورد نیاز مفسر ١٢٦
- ٢ ٨ ١٤- احادیثی که بیان گر تفسیر مجملات و مبهمات قرآن است ١٣٠

۱۳۱ امثال قرآن ۱۸۳

۱۳۲ اقسام مثل های قرآن ۱۸۴

۱۳۳ ارسال مثل ۱۸۹

۱۳۴ اقسام قرآن ۱۹۳

۱۳۵ انواع قسم ۱۹۶

۱۳۶ انواع جواب قسم از نظر این قیم ۱۹۷

۱۳۷ حذف جواب قسم ۱۹۹

۵۶۱ انواع بعدا تخلص

۵۶۲ ۵۶۳

۵۶۴ ۵۶۵

۵۶۶ ۵۶۷

۵۶۸ ۵۶۹

۵۷۰ ۵۷۱

۵۷۲ ۵۷۳

۵۷۴ ۵۷۵

۵۷۶ ۵۷۷

۵۷۸ ۵۷۹

۵۸۰ ۵۸۱

۵۸۲ ۵۸۳

۱۹۱ ان اشعار بعد از جواب

۱۹۲ ۱۹۳

۱۹۴ ۱۹۵

۱۹۶ ۱۹۷

مقدمه

حدود پنج سال از انتشار جلد نخست ترجمه الاتقان می گذرد. در این مدت دانشجویان زیادی و دوستان و همکاران بسیاری از دوز و نزدیک به صورت حضوری یا با ارسال نامه و احياناً تلفن از انتشار آن ترجمه استقبال کردند و با تعریف و تمجیدهای خود مراً مورد محبت و تشویق قرار دادند. اما بعضی نیز از سر مهر و علاقه مندی به آن دو جلد ترجمه، تذکرات و پیشنهادهای بسیار خوب و ارزنده‌ای جهت قابل استفاده تر شدن ترجمه بیان کرده و بنده را و امدار خود ساختند. این پیشنهادها عمدتاً در زمینه توضیحات بیشتر در پاورقی، نقد دیدگاه‌های ضعیف و احياناً نادرستی که سیوطی نقل کرده است، بیان دیدگاه‌های مفسران شیعی در زمینه مسائل مورد بحث، شرح حال مختصری از دانشمندانی که نامشان در کتاب آمده و دیدگاهی از آن‌ها نقل شده است و... بوده است.

در این میان، از شوقی افراد متعددی اعم از دانشجو و بعضی از دوستان و همکاران فرهیخته پیشنهاد ترجمه کامل الاتقان با همان شیک و شیوه جلد نخست ترجمه را دادند. پاسخ من به پیشنهاد اخیر آن بود که جامه عمل پوشاندن به آن نیازمند صرف هزینه

معنوی و مادی فراوان است که اکنون برایم فراهم نیست و حمایتی جدی می‌طلبید که در شرایط فعلی به آن امیدوار نیستم. به علاوه این که شاید همه مباحث کتاب الاتقان از آن اندازه ارزش و اهمیت و قدر و قیمت برخوردار نباشد که دوباره با صرف وقت زیاد به ترجمه آن پرداخته شود. با این حال، به دنبال فرصتی بودم تا برخی مباحث سودمندتر الاتقان را که در محافل آموزشی بیشتر مورد بحث و نیاز است را ترجمه کرده و در اختیار دانشجویان و محققان جوان قرار دهم. از جمله این مباحث با اهمیت که متن آن‌ها در کتاب الاتقان از دشواری و پیچیدگی برخوردار است، بحث‌های اعجاز قرآن، انواع جدل در قرآن، تفسیر و تأویل و آداب و شرایط تفسیر می‌باشد. این مباحث بیشتر مورد نیاز دانشجویان در مقطع کارشناسی ارشد و داوطلبان تحصیل در مقطع دکتری است و جزء

سرفصل‌های آزمون دکتری رشته علوم قرآن و حدیث هم هست، و دشواری متن الاتقان سبب شده که شرکت‌کنندگان در آزمون ورودی دکتری معمولاً با آمادگی بسیار کمی در آزمون شرکت کنند. هم‌چنان به دنبال بهانه‌ای برای ترجمه این مباحث بودم تا این که مطلع شدم در برنامه جدید رشته علوم قرآنی دانشگاه‌ها، بعضی از مباحث و سرفصل‌های پیشین حذف شده و مباحثی مهم‌تر جایگزین آن شده است. مباحث جدید اضافه شده به سرفصل‌ها از مهم‌ترین و سودمندترین مباحث علوم قرآنی مؤثر در فهم و تفسیر قرآن است:

این مباحث عبارتند از: ۱- ایجاز و اطناب، ۲- خبر و انشاء، ۳- تفسیر و تأویل و ضرورت آن، ۴- آداب و شرایط تفسیر، به علاوه این که چهار واحد درسی را به‌طور کامل به نوع چهارم الاتقان یعنی ادواتی که مفسر در تفسیر به آن‌ها نیازمند است اختصاص داده‌اند. زرکشی که بی‌شک از بزرگ‌ترین دانشمندان علوم قرآنی است مباحث ادبی از این مجموعه را همراه با سایر مباحث ادبی علوم قرآن که به اسلوب بیان قرآن مربوط می‌شود، در دو نوع ۴۶ و ۴۷ کتاب بی‌نظیر خود البرهان فی علوم القرآن گرد آورده و این دو نوع را بیت القصیده یا شاه بیت کتاب خود نامیده است و این نشان‌دهنده اهمیت بسیار زیاد این دسته مباحث در تفسیر می‌باشد.

به هر روی، گنجاندن این چهار بحث مهم در برنامه جدید رشته علوم قرآنی فرصتی بیش آورد تا به آرزوی قلبی ام‌جامه عمل بپوشانم، و حاصل آن کتابی شد که اکنون در پیش روی شما قرار دارد.

ویژگی‌های کتاب حاضر

- ۱- کتاب حاضر مشتمل بر هشت بحث علوم قرآنی است، که به جز دو بحث تفسیر و تأویل و آداب و شرایط آن، سایر مباحث ناظر به اسلوب بیان قرآن کریم است. این مباحث به ترتیب ذکر در کتاب عبارتند از:
 - ۱- ایجاز و اطناب، ۲- خبر و انشاء، ۳- تفسیر و تأویل، ۴- آداب و شرایط تفسیر، ۵- اعجاز قرآن، ۶- انواع جدل در قرآن، ۷- امثال قرآن، ۸- اقسام (قسم‌های) قرآن.

- ۲- از این مباحث، چهار بحث نخست جزء سرفصل‌های جدید درس علوم قرآنی مقطع کارشناسی است. از این رو، آن‌ها را مقدم داشتیم و چهار بحث بعدی بیشتر مورد نیاز دانشجویان مقطع کارشناسی دانشکده‌های علوم قرآنی و داوطلبان شرکت در آزمون‌های ورودی دوره دکتری رشته علوم قرآنی و حدیث است. ترجمه‌ها و شرح‌ها در ادامه آمده است.
- ۳- برخلاف دو جلد ترجمه قبلی الاتقان، کتاب حاضر ترجمه مباحث فوق از کتاب الاتقان نمی‌باشد، بلکه در این کتاب، کوشش شده است خلاصه‌ای از مباحث فوق از کتاب الاتقان گزینش شده و با شرح و توضیح کافی در اختیار دانشجویان عزیز قرار گیرد؛ البته عبارت دیگر، همه نکات سودمند و علمی را از مباحث فوق انتخاب کرده و با توضیح کافی در این کتاب آورده‌ام و از طرح مباحث غیر مفید و غیر ضرور اجتناب کرده‌ام. می‌تواند در توضیح مباحث از کتاب‌های مرتبط با بحث به‌ویژه کتاب البرهان زرکشی، کتاب معنی الیباب ابن هشام و شروح آن، کتاب‌های بلاغت هم‌چون جواهر البلاغه، کتاب المختصر والمطول تفتازانی، اسالیب البیان تألیف سید جعفر حسینی، نیز از تفاسیر ادبی هم‌چون الکشاف زمخشری، مجمع البیان طبرسی، المیزان علامه طباطبائی و کتاب‌های فراوان دیگر بهره برده‌ام. ترجمه‌ها و شرح‌ها در ادامه آمده است.
- ۴- در انتخاب و گزینش مطالب، نظر بر آن بوده است که از طرح مباحث و مطالب ضعیف، مطالب مورد اختلاف میان محققان، نظریاتی که بر اساس قرائت‌های شاذ و غیر معتبر بیان شده و بالاخره مطالبی که اهمیت چندانی در تفسیر ندارد پرهیز شود. ترجمه‌ها و شرح‌ها در ادامه آمده است.
- ۵- ترجمه آیات شریفه را در پاورقی آورده‌ام، مگر در مواردی که تحلیل ادبی حاصل از یک آیه شریفه، ترجمه متفاوتی را می‌طلبیده است، که در این صورت آن را در متن آورده‌ام. در ترجمه آیات نیز دو ترجمه آیت الله مکارم شیرازی و مرحوم استاد فولادوند را اصل قرار داده، اما در موارد فراوانی ترجمه را مطابق نظر خود تغییر داده‌ام.
- ۶- اصطلاحاتی که نیازمند توضیح بیشتر بوده‌اند و شرح آن‌ها در متن موجب گسست مطالب می‌شده است را در پاورقی توضیح داده‌ام.
- ۷- جهت استفاده بیشتر از مطالب و آشنایی دانشجویان با دانشمندان و مفسران، که نام آن‌ها در کتاب برده شده است، شرح حال مختصری از آن‌ها را همراه با ذکر قرن و زمانی که می‌زیسته‌اند، از کتاب‌های معتبر استخراج و در پاورقی آورده‌ام. این نکته‌ای بسیار حائز اهمیت است که اگر از دانشمندی و دیدگاه وی در زمینه مباحث علوم قرآنی یاد می‌شود،

دانشجویان بدانند که آن دانشمند یا مفسر در چه قرن می زیسته است تا با تسلط بیشتر بتوانند به سیر تحولات یک نظریه آگاه شوند، بسیار شده است که در برگه های امتحانی دانشجویان مشاهده کرده ام که دانشجویی محقق معاصر را از اصحاب رسول خدا ﷺ معرفی کرده است، و بالعکس، دانشمندی از متقدمان را و یا از مفسران تابعی را از دانشمندان معاصر پنداشته است؛ و این پسندیده نیست.

از میان مباحث فوق، مبحث اعجاز قرآن را به دلیل اهمیتی که داشته است به طرز کامل همراهِ با توضیح آورده ام و هیچ نکته ای از آن را حذف نکرده ام. مبحث انواع جمل نیز به دلیل اهمیت و دشواری خاصی که داشته است از کم ترین حذف و بیشترین شرح و توضیح برخوردار شده است. در پایان از همه کسانی که در به ثمر رسیدن اثر حاضر یاری ام دادند تشکر می کنم، به ویژه سپاس خود را تقدیم می دارم به برادر عزیزم محقق فاضل سید حبیب دشتی که در تدوین شرح حال ها کمک شایان و بی دریغی به من نمود، و به دوست فاضل آقای مهدی زنگنه که بخش قابل توجهی از ترجمه های آیات در پاورقی ها را برایم استخراج کرد، هم چنین از تلاش مسؤولان محترم انتشارات دانشکده اصول دین که در چاپ و انتشار این اثر زحمات فراوان و بی شائبه ای را متحمل شدند تا این اثر هر چه بهتر و زودتر در دسترس علاقه مندان قرار گیرد سپاسگزارم. و در نهایت سپاس ویژه ام را به همسرم خانم طیب حسینی تقدیم می دارم، همو که با مهربانی هایش محیط و فضای آزادی را در ایام تعطیل برایم فراهم کرد تا با خاطری آسوده دست به کار تألیف این اثر شوم و با گذشت از خواسته ها و تفریحات ایام تعطیل و نیز با تشویق هایش در سیامان گرفتن اثر، مهم ترین نقش را ایفاء کرد.

بسم الله الرحمن الرحیم والحمد لله أولاً و آخراً

رقم پژوهشگاه حوزه و دانشگاه - ۱۳۸۸
 شماره ثبت کتابخانه ملی - ۱۴۳۰ رجب ۱۴۳۰ - ۱۷ تیرماه ۱۳۸۸
 چاپ اول - ۱۳۸۸
 چاپ دوم - ۱۳۸۸
 چاپ سوم - ۱۳۸۸
 چاپ چهارم - ۱۳۸۸
 چاپ پنجم - ۱۳۸۸
 چاپ ششم - ۱۳۸۸
 چاپ هفتم - ۱۳۸۸
 چاپ هشتم - ۱۳۸۸
 چاپ نهم - ۱۳۸۸
 چاپ دهم - ۱۳۸۸

سخن ناشر

الاتقان فی علوم القرآن اثر ارزشمند سیوطی و بزرگ‌ترین دائرةالمعارف علوم قرآنی، پس از قرن‌ها هم‌چنان یکی از منابع مهم و دست‌اول مباحث علوم قرآنی و منبع درسی رشته علوم قرآن و حدیث است.

کتاب حاضر اثر ارزشمند حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر سید محمود طیب-حسینی (دشتی) برگرفته از کتاب الاتقان و مشتمل بر هشت بحث از مباحث مهم علوم قرآنی و مؤثر در فهم و تفسیر قرآن کریم است که چهار بحث آن در برنامه جدید رشته علوم قرآنی و حدیث به مباحث پیشین افزوده شده و مورد نیاز دانشجویان این رشته است. چهار بحث دیگر آن نیز مورد نیاز دانشجویان کارشناسی برخی گرایشهای علوم قرآنی مقطع کارشناسی ارشد و داوطلبان شرکت در آزمونهای ورودی مقطع دکتری رشته علوم قرآن و حدیث می‌باشد.

از ویژگیهای اثر حاضر آن است که مؤلف تلاش کرده نکات مهم و کلیدی مباحث مذکور را با شرح و توضیح کافی و با قلمی روان در اختیار دانشجویان قرار داده و از طرح مباحث اختلافی، غیر ضرور و کم فایده خودداری ورزد.

انتشارات دانشکده اصول‌الدین افتخار دارد با انتشار این اثر، همراه با دو جلد ترجمه الاتقان از همین مؤلف، گامی سودمند در جهت ارتقای سطح دانش همه دانشجویان رشته علوم قرآنی بویژه داوطلبان شرکت در آزمونهای کارشناسی ارشد و دکتری بردارد.

انتشارات دانشکده اصول‌الدین

مردادماه ۱۳۸۸